

Casten von Otter: Aktivt arbetsliv

Om dagens behov och framtidens möjligheter – en trendanalys

Arbetslivsinstitutet, Stockholm 2004

Som ett led i det uppdrag Arbetslivsinstitutet fått av regeringen att analysera trender i arbetslivet i Sverige har Casten von Otter författat en skrift med titeln *Aktivt arbetsliv*. Den syftar till att fördjupa tidigare analyser och till att fungera som underlag för diskussionen om framtida förändringar, inklusive vad som behöver göras för att människor ska kunna vara i arbete och för att minska utslagning och arbetslöshet.

Boken ger ett antal översiktliga redovisningar av hur arbetsmarknaden och arbetslivet har utvecklats under de senaste åren och diskuterar vad som kan förväntas framöver. Den ställer sig frågan vilka krafter som är drivande i utvecklingen och framhåller bland annat att investeringar i dagens öppna ekonomier kan röra sig snabbt över världen, vilket får till följd att vi ser alltmer av ”outsourcing” och ”offshoring”. Med kapitalets ökade rörlighet får nationalstaten det allt svårare att göra något annat än att vara företagen till lags och erbjuda bästa möjliga betingelser. Därigenom skapas förutsättningar för konvergens beträffande teknologi och andra verksamhetsvillkor, men vi kan samtidigt också notera en trend mot ökad specialisering i det att man på olika håll eftersträvar att skapa unika konkurrensfördelar.

Frågor om rörlighet och omställning är centrala i von Otters framställning. Författaren gör den helt riktiga iakttagelsen att arbetslöshetens varaktighet är en nyckelaspekt. Om arbetslösheten avser en kort omställningsperiod hinner den inte åstadkomma några större problem, men det blir en helt annan sak när människor går utan

jobb länge och kanske över huvud taget inte får något riktigt fotfäste i arbetslivet. Nu är rörligheten på arbetsmarknaden inte tillnärmelsevis så stor som vissa föreställer sig och von Otters budskap är att den måste öka för att skapa bättre möjligheter för dem som är utan arbete, liksom för dem som är inlåsta i jobb de inte trivs med eller passar för. En annan av hans tankar är att om individer ska behålla sin motivation att söka arbete måste det finnas reella utsikter för dem att få något. Detta tror jag är en mycket väsentlig observation.

I ett kapitel reses frågan hur bra svenskt arbetsliv är jämfört med hur det är i andra länder på likartad ekonomisk nivå. Författaren redovisar olika data bland annat kring fattigdom och människors upplevelser av sina levnadsförhållanden och socialt utanförskap. Urvalet av data är dock en smula förvånande eftersom det åtminstone i vissa avseenden är uttryck för något annat eller något mer än tillståndet i arbetslivet, till exempel välfärdsstatlig omfördelning. Samtidigt saknar man information om många andra förhållanden – såsom i vad mån de yrkesverksamma upplever sig ha inflytande på arbetsplatsen, autonomi i det egna arbetet, intressanta, omväxlande och utvecklande arbetsuppgifter, möjligheter till vidareutbildning med mera. Denna lucka i framställningen ter sig desto mer anmärkningsvärd som vi beträffande de nämnda aspekterna är hyggligt försedda med internationellt jämförbara data.

Därför blir det en något märklig internationell jämförelse som vi får ta del av; den handlar bara delvis om hur arbetslivet ser

ut i olika länder. Hur som helst är det svar som von Otter ger på sin övergripande fråga att Sverige hävdar sig väl, men hans viktigaste slutsats är nog ändå att Danmark på flera punkter klarar sig bättre. Skillnaderna de båda länderna emellan är inte så stora, men författaren menar att svenskarna tycks ha ett annat förhållningssätt till de förändringar som äger rum; de tenderar att vara mer negativa och passiva. Danmark framhålls som ett föredöme genom sitt sätt att kombinera flexibilitet (svagare anställningskydd) och social trygghet. Här är analysen långt ifrån färdig utan formuleras egentligen bara som nya frågor för forskningen att ge sig i kast med. Dessutom kommer den generella bilden att bli annorlunda om jämförelsen får inkludera fler direkt arbetsrelaterade indikatorer.

Ett annat område som uppmärksammas i boken är sjukfrånvaron vilken ju framträtt som ett av de största problemen på svensk arbetsmarknad i dag. Ingenting tyder på att folkhälsan har försämrats, men likväl har sjukfrånvaron stigit dramatiskt – låt vara att utvecklingen på sistone har vänt nedåt. Internationellt sett ligger den svenska nivån mycket högt, vilket till en mindre del förklaras av att äldre sysselsatta, och däribland särskilt kvinnor, är starkt överrepresenterade när det gäller långtidssjukskrivning och att dessa kategorier relativt sett är stora hos oss. Författaren redovisar och diskuterar en del undersökningsresultat och resonemang kring sjukfrånvaron, inklusive olika perspektiv på stress, utbrändhet och liknande fenomen. Trots att mycket forskning gjorts är åtskilliga av de centrala frågorna fortfarande obesvarade.

Alla beskrivningar innebär urval av fakta och ju kortare en framställning är desto snävare urval måste göras. *Aktivt arbetsliv* är ingen lång skrift och man kan undra om

von Otter fått med det mest väsentliga i utvecklingen. De aspekter han behandlar är förvisso alla angelägna, men man kan samtidigt efterlysa annat. Som vi varit inne på ovan finns det en påtaglig lucka beträffande anställdas makt och inflytande i arbetslivet. I anslutning till detta kunde man också förvänta sig att den fackliga organiseringen och inflytandet skulle ha getts en annan uppmärksamhet. Enligt von Otter har det skett en maktförskjutning till förmån för marknaden, men han tycks ganska obekymrad över att de anställdas kollektiva organisationer har tappat terräng. I stället ser han en rad nya möjligheter för dem att påverka, till exempel som konsumenter och som enskilda aktörer. Dessa exempel handlar dock om något annat än vad vi vanligen avser med facklig motmakt och resonemanget blir därför högst problematiskt. Trots att de svenska fackföreningarna internationellt sett stått sig väl, har deras ställning på ett par decennier försvagats, deras rekryteringsproblem är ständigt aktuella och åtskilliga svårigheter följer i spåren av internationaliseringen. Författaren verkar underskatta vad de riskerar att förlora när gränserna öppnas. I åtskilliga länder har fackföreningsrörelsen fått vidkännas en kraftig tillbakagång angående både medlemstal och inflytande. När von Otter talar om betydelsen av internationellt fackligt samarbete glider han förbi problemen och glömmer bort att det på sina håll inte finns mycket att samarbeta med.

Arbetslösheten är också mycket kortfattat behandlad i boken. Det kanske mest slående i den svenska utvecklingen är hur vi från att länge ha haft arbetslöshetsnivåer på två-tre procent vant oss vid ett tillstånd där talen ligger på fem-sex procent eller till och med ännu högre – beroende på hur man räknar. För ett par decennier sedan ansåg många att en arbetslöshetsnivå på tre

och en halv procent var en katastrof. I dag skulle en återgång till den nivå innebära en väsentlig förbättring av arbetsmarknadsläget, men förvånansvärt få höjer rösten mot det rådande tillståndet. De problem och maktförskjutningar som arbetslösheten för med sig har i stor utsträckning kommit att negligeras eller åtminstone bagatelliseras i samhällsdebatten. I de frågor som rör arbetslösheten kunde man förvänta sig att von Otter skulle bidra med en djupare analys liksom att han skulle ringa kraftigare i varningsklockorna än vad han gör.

Boken avslutas med ett antal idéer och förslag och här blandas kloka resonemang med fromma förhoppningar. Författaren är en varm förespråkare för att omställningar ska ske under värdiga former och med bibehållen individuell motivation och självrespekt. Det är lätt att sympatisera med den inställningen, men det är inte helt klart vad den ska innebära i praktiken. ”Grundprincipen bör vara att arbetslöshet är en aktiv tid, inte en väntetid” skriver von Otter (s 133). Fyndiga slagord räcker emellertid inte till för att förändra verkligheten. De flesta av oss instämmer säkert i att det skulle vara bra med mer aktivitet och snabbare processer, men sådana tankar har vi hört många gånger förut utan att det hänt så mycket. En idé som antyds i boken och som författaren i annat sammanhang varit med om att lansera är att nivån på arbetslöshetsersättningen ska göras beroende av hur aktiva individerna är i sitt arbetssökande. Den metoden är enligt mitt förmenande vare sig

önskvärd eller praktiskt enkel att genomföra.

Däremot är det lätt att hålla med författaren om att det behövs en ”alternativ arbetsmarknad”, något som syftar på lönesubventioner, skattereduktioner eller andra åtgärder för att även konkurrenssvaga personer ska kunna bli efterfrågade som arbetskraft. På denna punkt argumenterar von Otter effektivt mot dem som varnar för en uppdelning i ett A- och ett B-lag; den uppdelningen skapas inte genom de arbetsmarknadspolitiska åtgärderna utan finns redan genom marknadens sätt att fungera. I stället kan stödet innebära att läget förbättras för dem som ligger sämst till, men för att så ska ske krävs bland annat att individerna får delta på frivillig basis och ingå i en meningsfull verksamhet med tydliga effektivitetskrav. Risken för inlåsning är inte särskilt stor när samhället kan styra över åtgärderna.

Även om man kan resa invändningar mot vissa av von Otters analyser och resonemang vill jag gärna rekommendera *Aktivt arbetsliv* till läsning. Den sammanställer en hel del intressanta och viktiga forskningsresultat och tillhandahåller många tänkvärda iakttagelser och slutsatser. Bokens syfte är som sagt att tjäna som diskussionsunderlag och det tror jag definitivt att den kommer att lyckas med.

Bengt Furåker,
professor i sociologi,
Göteborgs universitet